

Dobozi Eszter

Meddig kísérnek meséink?

Vannak olvasmányok, amelyek – életünk folyamán időről időre felbukkanva – mindig új és új fel- és ráismerésekhez juttatnak bennünket. Vannak olyanok, amelyeket csak bizonyos életszakaszokban érdemes forgatni. Túl korán éretlennek bizonyulhatunk megértésükhöz. Túl későn pedig nem lehetjük fel bennük azt a varázst, amely a velük idejekorán történő találkozás alkalmával még teljes erejével hathatott volna ránk. A valóban értékes művek azonban nem csupán a kellő pillanatban, hanem legkülönbözőbb életkorokban is megajándékozhatnak bennünket a nagy olvasmány élményével. Így lehetünk meséink közül a *Fehérlófia* történetével. A tőle való legfrissebb – és éppen ezért, vagy nem csupán ezért (?) legelevenebb – megérintettségem a közelmúltam fejleménye. Jóval (talán igen sokkal) túl „az emberélet útjának felén” irodalmi feldolgozások hozzák elem ismét, hosszú, feledtető idő után a fehér ló szülte fiú alakját. Előbb Buda Ferenc *Árvaföld* című kötetében (Kairosz, 2000) talállok rá az *Ég s föld között* című versre, melynek motívumrendszere háttérben ott sejtethetjük más eurázsiai vallási, mitikus képzetek mellett a Fehérlófia emlékét is. Csak néhány év telik el ehhez képest, látom ám, hogy egy másik Fehérlófia ihlette költeményről készül itthon a szomszéd dolgozószobában az irodalomtörténeti elemzés. Ezért tudok a létezéséről, és így ismerem meg a *Változat népmesére* című művet, melynek szerzője Benjámin László. (*Válogatott versek*, 1968)

De nem csak ez a dolgozószobáink között oszcilláló kíváncsiság ebreszti fel újfent érdeklődésem e régvolt olvasmányemlék iránt. Az élet szerencsétetett meg olyan fordulatokkal, amelyek révén előbb-utóbb magam elé kell képzelmem az alsó világból a felvilágra visszaérkezőt, a kéz és láb nélkül elesetten és roskatagon pihegőt, a mesék legkisebb fiát. És látnom kell lázálmaimban a véres jelenetet, mikor még a griffet lovagolva saját testéből lemetszett húsdarabokkal eteti ezt a mitikus, a sas és az oroslán jellegzetességeit egyaránt magában hordozó nagy madarat. Az öncsonkító mozdulat is sokáig foglalkoztat, de még tovább az elszánás, amellyel ezt a képtelennek föltűnő műveletet el lehet – ha el lehet – végezni. A cselekvéssor szimbolikájának sok köze van megmenekülésemhez. Szimbolikájának végig gondolása ment meg ugyanis attól, hogy visszautasítsam az elfogadhatatlant. Ami a mesében ott van kimondatlanul, segít tudatosítani: nincs más út, mint megbékélni a szenvedéssel, mikor szenvedni kell. Nincs más út, mint ezt a ránk mértet az életünk részévé avatni. Az avatásban-avatódásban vele eggyé válni. Így adatik, ha adatik: legyűrni félelmeinket, szorongásainkat. A fájdalmakat. A lelkit is, a testit is. Ahogyan Fehérlófia viaskodik az ellene uszuló erővel, viaskodom én is az ő történetével. Meg természetesen a magaméval. Katarzisszerű borzongásom ettől ugyanaz, mint a megvilágosodásra emlékeztető pillanatnyi felszisszenés: mikor a világítótestre odaragasztott festett képen, matricán(?) (olyan kis kártyácska méretűn, amelyeneken mama – akár könyvjelző gyanánt is – az Énekeskönyvben vagy a Bibliában tartotta az ajándékként kapott Igét) fejem fölött kínomból ébredve foldereng Krisztus arca. Nem a prófétáló, nem is a meggyötört, hanem a diadalmas. (Ki tette és akarta, hogy éppen ide juttassanak, ahová valaki, egy előttem itt fetrengő saját maga megennyhülésére, az utána következőkére(?), az enyéme(?) ide fölragasztotta a Megváltó képét – kérdeztem szavak nélkül akkor, ott. Ki volt ez a sorstárs? Tanúságtévő, hogy így üzent?) Ma már inkább azon töprengek, milyen különös, hogy ez a kétféle borzongás, ez a kétféle katarzisszerűség – ha jól meggondolom – nem ok nélkül ugyanaz. Az áldozat misztériumát mutatja meg az egyik is, a másik is. Pedig milyen távoli az a kétféle kultúrkör, amelyből egyik és másik származik! A távolságnál viszont mennyivel többet ér, hogy mibennünk ez a kétféle világkép (az ázsiai gyökerű, majd a keresztény/keresztény) mégis csak összeér. Eggyé érlelődik. Szintézisre jut. Szintézis pedig azért teremthető belőlük, mert – ezt az egyik legősibb népmesénk is tanúsítja – mentálisan már az évezredek távolába visszanyúlóan készen állottunk a Tanítás befogadására.

A *Változat népmesére* szerzőjét is a mesebeli történet végkifejlete foglalkoztatja. Fehérlófia sorsa attól a pillanattól kezdve, hogy párbajban szerzett szolgálóinak/társainak gonoszkodása következtében bezáratik az alsó világba. A vers kétharmada az alulról fölfelé vezető úton követi végig hősét, amint – szédülve és borzadva bár – a griff hátán röpül a „csillagokon túl” a méretlen időben. A kozmikus utazás egészen addig tart, amíg el nem válnak egymástól a pólusok – a vers szerint egyszerre idézve a kalevalai kozmogóniát és a bibliai teremtéstörténetnek a káoszba rendet vivő mozzanatait:

»Kettéválik a „fönt” s a „lent”,
ketté a vizek és a földek,
éj gyászol és hajnal dereng,
Nap süt és Hold süt, nyár van és tél – «

A *Változat népmesére* a tragikusra váltott megérkezés jelenetével zárul: a célba röppenő griffmadár szavára „már senki sem válaszol”. A mű nem tér ki a mesének mindent jóra fordító befejezésére, mely szerint az önmagát feláldozó Fehérlófián a griffmadártól kapott csodaszernek köszönhetően (Arany László feldolgozásában az üveg bortól) kinőnek levágott, a griffmadár táplálékként repülés közben fölélt végtagjai. Új erőre kapván megmenti a királykisasszonyokat, az öreg királytól pedig elnyeri a legkisebbik királylány kezét és apjának fele királyságát, hogy boldogan élhessenek, míg meg nem halnak. A versbeli hazaérkezés akkora áldozatokat követel az alsó világból hazakivánczoltól, hogy az már nem érheti meg az utazás végső stációját. Fehérlófia elfogy a mindenséget átszelő úton. A vágyott világba nem juthat el, csak az élettelen csonka test.

Buda Ferenc *Ég s föld* között című költeménye arról szól, hogy a Gonosz (mellyel a mi mesehősünk is megküzd az alsó világban) ősidők óta változatlanul be van kódolva a világ rendjébe. A miénkbe is. Buda varázsverse a rossz elem legyőzéséért íródott. A kérdés kimondásáért: megmenthető-e az emberiség?

„VALAKI FÖLVISZ-E
FÖLDTŐL AZ ÉGIG
FEKETÉTŐL A KÉKIG
A VÉRTŐL CSUSZAMLÓS KÉRGŰ
VILÁGFA
LEGTETEJÉIG?”

Bruno Bettelheim írja *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek* című könyvében (Gondolat, 1985), hogy néhány kivételes alkotásától eltekintve a népmesékkal nem tud versenyre kelni a gyermekirodalom. A népmesék „több segítséget nyújtanak az ember belső problémáinak megértéséhez és megoldásához, bármilyen társadalomban éljen is, mint a gyermekhez szóló minden egyéb irodalom.” A mese „minden más olvasmánynál mélyebbre hatolva, mindig a gyermek valóságos lelki és érzelmi színvonalán fejt ki hatását.” Szimbolikájával alkalmas arra, hogy tudattalanjának történéseit felszínre emelje. Megtanítja arra, hogy az élet nehézségeivel mindenkinek meg kell birkóznia. A mese szembesíti a gyermeket az emberi lét törvényeivel. Olyanokkal is (mint például az öregedés, a halál, az emberi lét határai, az ember örök vágyai), amelyeket az úgynevezett „biztonságos” történetek megkerülnek, elfednek. Megismerteti a gonosz és az erény képzetével, a jó és rossz erők konfliktusával. Bruno Bettelheim a népmesének művészi értéket tulajdonít. „Mint minden nagy művészetnek, külön-külön mondanivalója van minden ember számára, de a különböző életkorokban mást és mást jelenthet ugyanannak az embernek is.”

Tanítványaimat, akik ez idő szerint tizenöt-tizenhat évesek, faggatom arról, vajon emlékeznek-e kisgyermekkorukból a Fehérlófiára. Előbb értetlenül néznek rám, aztán fölelevenednek bennük a részletek. Az első néhány mondat után átveszik a mesemondást tőlem. Felváltva, egymástól elkapva a szót fűzik föl az elfelejtettnek hitt történetet. Főként a mesehős származása izgatja őket, mint megtudom. A cselekményből elsősorban a kalandos fordulatok maradtak meg emlékezetükben. A birkózások Fanyúvóval, Kómorzsolóval, Vasgyúróval, a mosolyra ingerlő nevet viselő Hétszűnyű Kapanyányimonyókkal, a sárkánnyal. Rémlik nekik a boldogulást jelentő befejezés is. Ám a griffmadár megjelenésére csak ügyel-bajjal tudom rávezetni őket. Semmit nem tudnak már a madárhátan megtett útról. S hogy Fehérlófiának saját teste tagjait, egyes változatok szerint vérét is kellett áldoznia azért, hogy kijuthasson a gonosz erők birodalmából, meglepetésként hat rájuk. Állításaik szerint ezeket a részleteket az ő meséjük nem tartalmazta. Kiderül, van közöttük olyan diák is nem

egy, aki a Fehérlófia mesejátékszerű feldolgozásának előadásában színpadi szerepet játszott kisgyerekként. Tagadják ők is a véres motívumok meglétét. Egyik leány szinte hisztérikusan elutasító ezzel a mesealakítással szemben. Ilyen szörnyűséget nem tartalmazhat mese – ismételteti felindultan. (Az óra hátralevő részében mellesleg mégis, vagy éppen az előbbiekből következően, ő lesz az, aki az áldozatvállalás léttörvényét tanulságként az osztály előtt megfogalmazza.)

Igazolni látom tehát a nevelésben-nevelődésben a népmesék fontosságát hangsúlyozó pszichológus tételét: a gyermek „pillanatnyi érdeklődésének, szükségletének megfelelően” egyazon mesében más-más értelmet találhat. A meséhez való vissza-visszatéréssel újabb jelentések merülnek fel, és ezek kiszoríthatják a régieket. Feltételezésem szerint az én középiskolás diákjaim azért felejtették el egyöntetűen a kevésbé akciódús, de a korábbiaknál drámaibb részleteket, mert ezek kívül estek kisgyermekkori érdeklődésükön. Azért nem emlékeznek a griffnek testét-vérért felkínáló mesehősre, mert az áldozat fogalma ismeretlen volt előttük. Hogy olykor szükség van önfeláldozásra, nem kellett – vélhetőleg – megtapasztalniuk. (Magam is emlékszem a közelmúltból olyan esetekre, amikor elfogadhatatlannak tartották még gimnazisták is az áldozatvállalást mint a problémamegoldásnak az irodalmi mű által sugallt formáját. Az önfeláldozó hős a szemükben nem több, mint a balek megtestesítője. Ezt szűrhettem le méltatlankodó véleménynyilvánításaikból.)

Mostani kilencedikes diákjaim utoljára ötödikes korukban találkozhattak a Fehérlófiával, hiszen tankönyvükben, a meséről szóló fejezetben az élen szerepelt. Azóta ugyanazon kiadó modernizált, a legújabb gyermekirodalmi kánonokhoz igazodó tankönyvváltozatában már nem lelhetjük meg ezt a népmesénket. Ósrégi világképünket a legalapvetőbb erkölcsi értékekkel együtt ábrázoló olvasmány összetettségére gondolva csak sajnálkozhatunk előlött. Hiányérzetünket még az sem enyhíti, ha remélhetjük, hogy más, nem iskolai körülmények között feltételezhetően elő-előfordul majd a jövődő kisdíákok, kisdíákokból nagydíákokká, felnőttekké váló gyermekeink életében Fehérlófia alakja. Hiszen itt él közöttünk. Itt él, Jankovics Marcellnek köszönhetően, rajzfilmes változatában. Tudunk róla színpadi műfaj formájában – Hegedűs Géza feldolgozásában. Az Internet keresőjében tucajtájjal tűnik elő Fehérlófia kocsmá, étterem, íjászklub, sportegyesület, gyermekszínhátszó kör, különböző cégek fantázianeveként. S olvasom, hogy a kecskeméti Katona József Gimnázium diákszínhátszó köre készül előadni egyik tanárú átdolgozásában.